

ЩОДО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

ТАТАРИН Назарій Миколайович - кандидат юридичних наук, фахівець відділу режимно-секретного та документального забезпечення Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3888-2104>

УДК 343.985

DOI:10.32782/NP.2020.1.36

У статті підкреслено, що розслідування кримінальних правопорушень є одним із напрямів реалізації правоохоронної діяльності, яка за своєю суттю впорядкує, організує життєдіяльність суспільства. Наголошено, що впорядкованість і ефективність правоохоронної діяльності забезпечується належною організацією такої діяльності взагалі й за окремими напрямками. Зазначено, що одним із напрямів правоохоронної діяльності є виявлення та досудове розслідування кримінальних правопорушень, а одним із способів його впорядкування й оптимізації є організація розслідування кримінальних правопорушень – злочинів і кримінальних проступків. Акцентовано увагу на актуальності питання про термінологічне позначення та визначення сутності організації розслідування кримінальних правопорушень. Встановлено, що неможливо визначити, яке з термінологічних позначень є найбільш прийнятним для організації розслідування кримінальних правопорушень, без розкриття сутності криміналістичної категорії «організація розслідування кримінальних правопорушень» за допомогою виокремлення її основних ознак і через призму її значення. Зазначено, що у криміналістичній науці можна зустріти використання термінів «організація розслідування», «організація досудового розслідування», «організація роботи підрозділів досудового розслідування» і т. п. Аргументовано, вказані поняття не можна використовувати як синонімічні, оскільки організація розслідування (досудового розслідування) стосується всього процесу розслідування та всіх його

учасників, а організація роботи підрозділів досудового розслідування – виключно діяльності окреслених суб'єктів, при цьому поза увагою залишаються оперативні підрозділи, обізнані особи, громадськість, засоби масової інформації й інші. Встановлено, що прийнятною термінологією «організація розслідування», щоб усебічніше розкрити питання про організаційні аспекти розслідування» кримінальних правопорушень.

Ключові слова: організація розслідування, планування розслідування, досудове розслідування, організація, термінологія, трактування.

Постановка проблеми

Розслідування кримінальних правопорушень є одним із напрямів реалізації правоохоронної діяльності, яка за своєю суттю «впорядкує, організує життєдіяльність суспільства» [1, с. 75]. При цьому, як цілком слушно підмічає В.О. Гусева, правоохоронна діяльність, «як і будь-яка інша соціальна діяльність вимагає певного впорядкування і не може ефективно здійснюватися без належної організації. Організація діяльності правоохоронних органів полягає в упорядкуванні діяльності всієї сукупності служб і підрозділів правоохоронної системи України по реалізації покладених на них завдань і функцій боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку та забезпеченню громадської безпеки» [1, с. 75].

З наведеного помітно, що впорядкованість і ефективність правоохоронної діяль-

ності забезпечується належною організацією такої діяльності взагалі й за окремими напрямками. Оскільки одним із напрямів правоохоронної діяльності є виявлення та досудове розслідування кримінальних правопорушень, одним із способів його впорядкування й оптимізації є організація розслідування кримінальних правопорушень – злочинів і кримінальних проступків. Тому актуальним є питання про термінологічне позначення та визначення сутності організації розслідування кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень

Поняття, ознаки, структура та значення організації розслідування кримінальних правопорушень узагалі та в структурі окремих криміналістичних методик зокрема є предметом наукових пошуків у працях багатьох учених. Мова йде про напрацювання таких учених як: О.В. Александренко, А.А. Барцицька, Л.Я. Гордін, Ю.О. Гресь, А.В. Даниляк, В.Г. Дрозд, К.С. Ізбаш, Н.С. Карпов, О.Ф. Кобзар, О.В. Ковальова, О.В. Олішевським, В.В. Павловський, В.М. Плетенець, М.Ю. Романов, А.В. Сорочан, О.Ю. Татаров, В.В. Тіщенко, Г.А. Хань, О.О. Хань, Н.О. Холоденко, М.С. Цуцкіридзе, І.М. Шопіна й інших. Проте в теорії криміналістичної науки досі не вироблено уніфікованого підходу до термінологічного позначення організації розслідування кримінальних правопорушень.

Метою статті є визначення термінологічного позначення організації розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

Щоб визначити, яке з термінологічних позначень є найбільш прийнятним для організації розслідування кримінальних правопорушень, потрібно розкрити сутність криміналістичної категорії «організація розслідування кримінальних правопорушень» за допомогою виокремлення її основних ознак і через призму її значення. При цьому, керуючись законами логіки, потрібно з'ясувати значення складових указаної категорії.

Зокрема, як зазначає Г.Л. Монастирський, «поняття «організація» належить до провідних категорій організаційної науки», а «різноманіття трактувань терміну «організація» зумовлює необхідність їх осмислення, аналізу та узагальнення» [2, с. 59–60]. Виходячи з наведеного, насамперед варто звернутися до семантико-етимологічного та філософського розуміння терміну «організація».

Так, у тлумачному словнику сучасної української мови слово організація вживається в наступних значеннях (розбивка моя. – Н.М.):

«1. Дія за значенням організувати, організовувати і організуватися, організовуватися. Наукова організація праці. ** Організація даних, спец. – подання даних та керування даними відповідно до певних угод. Організація зв'язків, спец.: в обчислювальній техніці – сукупність методів та засобів побудови міжмодульних зв'язків. Організація пам'яті, спец. – розподіл оперативної пам'яті у відповідності із заданою організацією даних.

2. Об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін. Організація Об'єднаних Націй.

3. Компанія, установа, їх підрозділи чи об'єднання, які виконують самостійні функції та мають адміністрацію. ** Благодійна організація – недержавна організація, головна мета якої полягає у здійсненні благодійницької діяльності. Некомерційна організація – організація, метою діяльності якої не є отримання прибутку (бібліотеки, музеї, біржі, фонди та ін.). // Державна, партійна, громадська і т. ін. установа.

4. Особливості будови чого-небудь; структура.

5. Фізичні й психічні особливості окремої особи.

6. Комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи.

7. В патології – процес обмеження та заміщення грануляційною тканиною ділянок некрозу» [3, с. 853].

При цьому під дієсловом «організовувати», від якого похідним іменником є слово «організація», прийнято розуміти наступне:

– створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них;

– здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення;

– забезпечувати, влаштовувати що-небудь, вишукуючи для цього необхідні можливості;

– згуртовувати, об'єднувати кого-небудь із певною метою;

– зосереджувати, мобілізувати, спрямовувати когось на що-небудь;

– чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [3, с. 853].

У філософії категорію «організація» (від франц. *organisation*) прийнято розуміти як «форму усталеного взаємозв'язку елементів системи відповідно до законів її існування; процес або стан упорядкування, будова, тип функціонування системи тощо. Елемент системи в організації розглядається переважно з боку його функціонування. Основними характеристиками організації є упорядкування і спрямованість упорядкування. Для організації системи необхідне оптимальне, з точки зору її особливостей, упорядкування співвідношень функціонального типу. Невірним є ототожнення понять «організація» і «система». В сучасній науці великого значення набуло поняття «рівень організації системи», який є показником ступеня її розвитку. Пошуки об'єктивного критерія рівня організації системи є актуальним завданням науки. Біологічні науки, наприклад, розробляють цей критерій на основі вивчення діалектики цілісності та диференційованості, притаманних системі. Для сучасного етапу науки характерними є спроби встановити кількісний критерій ступеня організації системи за допомогою понять термодинаміки та теорії інформації, створити єдину теорію систем тощо. Дедалі більшого значення набуває завдання вивчення соціальної організації, особливо у зв'язку з практичною необхідністю досліджувати закономірності управління соціальними процесами» [4, с. 453].

З вищенаведеного помітно, що за допомогою категорії «організація» вказують на певну впорядкованість і єдність яких-

небудь явищ, процесів за певними визначеними властивостями. У цьому контексті вбачаються слушними доводи з приводу того, що «в найзагальнішому випадку під організацією слід розуміти впорядкований стан елементів цілого та процес з їх впорядкування в доцільну єдність» [2, с. 61]. Ба більше, смислове навантаження терміну «організація» передусім залежить від значення, в якому він уживається. Зокрема, сформувався й отримало поширення два підходи до трактування категорії «організація», а саме:

«1) організація як система – це внутрішня впорядкованість, узгодженість та взаємодія частин цілого, що обумовлена його побудовою та цілями.

2) організація як процес – це сукупність цілеспрямованих дій, що призводять до утворення необхідних зв'язків. Встановлення кількісних і якісних просторово-часових зв'язків є сутністю організації як процесу» [2, с. 62].

Крім того, окрема група науковців здійснює спроби до визначення поняття організації взагалі та по відношенню до окремого різновиду діяльності за допомогою окреслення її ролі. Бо організація будь-якого різновиду діяльності завжди виступає в якості необхідної передумови її реалізації та вирішення поставлених завдань, які ставляться перед суб'єктами такої діяльності. М.О. Горелова з приводу слідчої діяльності стверджує, що «успішне виконання слідчими завдань із всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин у справах про злочини, виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, і вжиття через відповідні органи заходів до їх усунення, забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам збитків, завданих злочинами безпосередньо залежить від належного рівня організації їх службово-трудової діяльності» [5, с. 58].

Вищевказане демонструє, що термін «організація» прийнято вживати не тільки в значенні системи чи процесу, а також в якості передумови досягнення певного результату. Тому, визначаючи поняття організації взагалі й по відношенню до діяльності з розслідування кримінальних пра-

впорушень, варто враховувати наявність декількох підходів до його трактування. Крім того, важливо брати до уваги аспект, в якому термін «організація» вживається.

Як приклад, організацію праці можна розглядати з економічної точки зору, як спосіб управління та оптимізації виробничого процесу. У такому випадку сутність організації праці відбувається через призму висвітлення її кінцевої мети, яка полягає в забезпеченні умов раціонального та ефективного використання праці персоналу з метою отримання кінцевої продукції високої якості і в необхідних об'ємах. При цьому така організація праці буде «раціональною», якщо вона буде здійснюватися з урахуванням досягнень науки і техніки, передового досвіду, а також забезпечить підвищення продуктивності праці і збереження трудового ресурсу. У цьому контексті вбачається слушним зауваження стосовно того, що «проблема організації праці має відношення не тільки до сфери матеріального виробництва, але й до сфери розумової праці, якою є слідча діяльність» [5, с. 58].

Крім того, розповсюдженим є уживання досліджуваної категорії через призму наукової організації праці. Зокрема, у контексті організації досудового розслідування кримінальних правопорушень ведеться мова про наукову організацію праці працівників органу досудового розслідування (слідчих, дізнавачів, детективів). Наприклад, М.В. Калатур, виокремлюючи особливості наукової організації праці слідчих ОВС, з'ясовує, що «здебільшого виділяються такі положення: наукова організація праці слідчого є процесом удосконалення його діяльності; цей процес заснований на досягненнях науки і слідчої практики; наукова організація праці слідчих має за мету підвищити ефективність (продуктивність, оптимізацію) праці слідчого та сприяти економії його часу; наукова організація праці слідчого – процес, що протікає при найсуворішому дотриманні кримінальних процесуальних норм» [6, с. 142].

Утім, не потрібно зводити організацію досудового розслідування до організації діяльності суб'єктів, які здійснюють розслі-

дування кримінальних правопорушень. З цього приводу наведемо позицію М.О. Горелова, який, здійснюючи аналіз наукових позицій як до термінологічного позначення, так і до визначення сутності організації розслідування кримінальних правопорушень, на наше переконання, вдало вказує, що цей термін тісно і нерозривно пов'язаний з поняттям наукової організації праці слідчого, оскільки мають схожі задачі. Але при цьому вказані терміни жодним чином не можна ототожнювати, оскільки «поняття «організація розслідування» не відповідає на питання про те, скільки сили і енергії затратив слідчий на виконання тієї чи іншої слідчої дії. Крім того, у провадженні слідчого, як правило, знаходиться не одна, а декілька кримінальних справ, що докорінно змінює підхід до вибору вищевказаних заходів з боку слідчого. Не слід також ототожнювати поняття «наукова організація праці слідчого» з поняттям «організація слідства», де останнє включає: структуру слідчих органів, підслідність, відомчий контроль, нагляд за слідством, комплекс прав і обов'язків слідчого й інших осіб, що беруть участь у провадженні попереднього слідства, і т. д., а також організації праці слідчого» [5, с. 58]. З наведеного помітно, що поняття організації досудового розслідування є ширшим і включає в себе організацію праці, в тому числі наукову, як один із елементів і в той же час способів досягнення своїх цілей.

Висновки

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що у криміналістичній науці можна зустріти використання термінів «організація розслідування», «організація досудового розслідування», «організація роботи підрозділів досудового розслідування» і т. п. На наш погляд, вказані поняття не можна використовувати як синонімічні, оскільки організація розслідування (досудового розслідування) стосується всього процесу розслідування та всіх його учасників, а організація роботи підрозділів досудового розслідування – виключно діяльності окреслених суб'єктів, при цьому поза увагою залишаються оперативні підрозділи, обі-

знані особи, громадськість, засоби масової інформації й інші. У зв'язку з чим уважаємо прийнятною термінологію «організація розслідування», щоб усебічніше розкрити питання про організаційні аспекти розслідування» кримінальних правопорушень.

Література

1. Гусєва В.О. Основні напрями регулювання діяльності правоохоронних органів України в умовах її реформування. *Сталий розвиток 2030: правова, економічна, соціальна, екологічна та політичні складові*: зб. матеріалів Міжнар. міждисциплін. конф. (м. Будапешт, Угорщина, 2017 р.) / Івано-Франків. ун-т права імені короля Данила Галицького, Ін-т міжнар. акад. і наук. співпраці. Будапешт, 2017. С. 73–76. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/ccd51a70-6139-4086-9c8c-9019bc1b4407>.
2. Монастирський Г.Л. Теорія організації: підручник. 2-е видання, доповнене й перероблене. Тернопіль: «Крок», 2019. 368 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Філософський енциклопедичний словник: довідкове видання / голова ред. колегії В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
5. Горелов М.О. Наукова організація праці слідчих: сутність, завдання. Напрямки та шляхи вдосконалення. *Право і Безпека*. 2006. № 5¹. С. 57–61.
6. Калатур М.В. Щодо особливостей наукової організації праці слідчих ОВС. *Юридична наука*. 2014. № 12. С. 141–148.

SUMMARY

The article emphasizes that the investigation of criminal offenses is one of the areas of implementation of law enforcement activities, which by its very nature regulates and organizes the life activities of society. It was emphasized that the orderliness and effectiveness of law enforcement activities is ensured by the proper organization of such activities in general and in separate areas. It is noted that one of the directions of law enforcement activity is the detection and pre-trial investigation of criminal offenses, and one of the methods of its regulation and optimization is the organization of investigation of criminal offenses - crimes and criminal misdemeanors. Attention is focused on the relevance of the issue of terminological designation and definition of the essence of the organization of the investigation of criminal offenses. It was established that it is impossible to determine which of the terminological designations is the most appropriate for the organization of the investigation of criminal offenses, without revealing the essence of the forensic category "organization of the investigation of criminal offenses" by isolating its main features and through the prism of its meaning. It is noted that in forensic science you can find the use of the terms "organization of investigation", "organization of pre-trial investigation", "organization of the work of units of pre-trial investigation", etc. It is argued that these concepts cannot be used synonymously, since the organization of investigation (pre-trial investigation) concerns the entire investigation process and all its participants, and the organization of the work of pre-trial investigation units is exclusively the activity of the outlined entities, while operative units, knowledgeable persons, the public, mass media, and others remain out of consideration. It was established that the terminology "organization of the investigation" is acceptable in order to more comprehensively reveal the issue of the organizational aspects of the investigation" of criminal offenses.

Key words: investigation organization, investigation planning, pre-trial investigation, organization, terminology, interpretation.